

PASKUTINĖS LIETUVOS DIDŽIOJO KUNIGAİKŠČIO VYTAUTO KALDINTOS MONETOS

Eduardas Remecas

Lietuvos nacionalinis muziejus
Arsenalų g. 1
LT-01100 Vilnius
El. p. numizmatika@lnm.lt

Straipsnyje* nagrinėjamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetos, kurių averse pavaizduoti stulpai, o reverse – ietigalis su kryžiumi. Aprašomi seniau žinomi ir nauji šių monetų radiniai, taip pat, remiantis naujausiais archeologijos, heraldikos, sfragistikos, istorijos, metrologijos, technologijos ir numizmatikos duomenimis, pagrindžiamas šių monetų priskyrimas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui ir jų datavimas apie 1411–1430 m.

Pagrindiniai žodžiai: moneta; stulpai; ietigalis su kryžiumi.

Įvadas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) monetos buvo pradėtos kaldinti XIV a. pabaigoje, tačiau, nesant to meto rašytinių šaltinių, pirmųjų LDK monetų atribucija yra lydima nesi- baigiančių diskusijų.

Seniausiose LDK monetose nėra nurodytų jų kaldinimo datų (datos atsiranda tik 1508 m.), ne visose tiesiogiai įrašyti ir valdovų vardai. Ilgą laiką jos net buvo vadinamos anoniminėmis. Tačiau šiandien jau be abejonės galima pasakyti, kad valdovų vardai arba titulai yra nurodyti visose monetose, tik jie slėpėsi po puikiai pažįstamais, bet nesugebėtais gerai suprasti ženklais. Dėl visų šių priežasčių kai kurių seniausių LDK monetų datavimas svyravo šimtu metų. Jos įvairių, o kartais – ir tų pačių tyrinėtojų buvo datuojamos arba XIV a. antrąja puse, arba XV a. Tų pačių tipų monetos buvo priskiriamos valdovams nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo (1345–1377), Trakų kunigaikščio (1345–1381) ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio (1381–1382) Kęstučio iki Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero (1440–1492). Vis dėlto daugiausia diskusijų tarp tyrinėtojų kelia klausimas, ar LDK monetos buvo kaldinamos iki Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Jogailai tampant Lenkijos karaliumi (1386 m.) ir pakrikštijant Lietuvą (1387 m.), ar vėliau. Atsakymas į šį klausimą šiandien jau yra žinomas, nors ir toliau vis dar bandoma įrodyti pagoniškų LDK monetų buvimą. Šiame straipsnyje nagrinėjamos monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi, kurioms nuo 1949 m. yra prigijęs Georgijaus Fiodorovo įvestas sąlyginis antrojo tipo monetų pavadinimas, ilgą laiką įvairių tyrinėtojų taip pat buvo vadinamos pagoniškosios LDK palikimu. Bet ar yra nors kiek pagrindo taip manyti? Straipsnyje nurodomi argumentai, kuriuos pateikia tyrėjai šių monetų atribucijai patvirtinti, ir svarstomas jų pagrįstumas.

Apie monetas, kurių averse pavaizduoti stulpai, o reverse – ietigalis su kryžiumi (žr. 1–8 pav.), pirmą kartą buvo sužinota XIX a. penktajame dešimtmetyje, kai 1841 m. viena tokia moneta rasta senkapyje prie Druskininkų. Ši moneta pateko į istoriko Teodoro Narbuto sudarytą rinkinį. Netrukus ji ir aprašyta, tačiau reverse buvo išvelgtas kardas arba kryžius ir todėl iliustracijoje pavaizduotas dvigubas kryžius (Tyszkiewicz 1845: 19). 1998 m. pakartotinai išleistoje 9 tomų T. Narbuto (1998: 253) papildytoje „Lietuvių tautos istorijoje“ irgi yra įdėtas šios monetos piešinys ir aprašas. Šiame leidinyje teigiama, kad kitoje monetos pusėje yra sunkiai matomas „kalavijo ženklas, pavaizduotas ant skersinės figūros“. Geriau įsiziūrėjus į iliustraciją, nelieka abejonių, kad tai – ietigalis su kryžiumi.

Pirmą kartą moneta, kurios averse vaizduojami stulpai, o reverse – ietigalis su kryžiumi, tiksliai buvo aprašyta 1850 m. (žr. Stupnicki 1850: 8). Vėliau šio tipo monetos buvo

*Šiame straipsnyje nebandoma atsakyti į visus kylančius klausimus ir nedaromos galutinės išvados, dalis klausimų yra paliekami tolesnei diskusijai.

■ Eduardas Remecas – Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ numizmatas, archeologas.
Veiklos sritys: numizmatika, seniausios LDK monetos, numizmatikos bibliografija.

1 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1411–1430 m. Falsifikatas. Ø 12,5 mm, p – 0,264 g (Valdovų rūmų pietinio korpuso išorė, 1991 06 23. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje, N 20986)

2 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1411–1430 m. Ø 12,3 mm, p – 0,147 g (Valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpuso sandūros išorė, 2002 10 09. Saugoma LNM, N 21865)

minimos daugelyje XIX a. šaltinių (žr. Köhne 1853; Kirkor 1869; Radziwiłł 1869: 17; Hutten-Czapski 1871: 13–14; Tyszkiewicz 1875: 5, 27; Ryszard 1880; Teichmann 1884; Stronczyński 1885: 51–52; Wittyg 1885). Jas tyrinėtojai priskyrė LDK, tačiau priskirti monetą konkrečiam valdovui ryžtasi ne iš karto. Pirmieji autoriai aprašė monetą, bet nesvarstė jos priklausomybės ir datavimo klausimų. Tik Adomas Honoris Kirkoras (1869: 95) ją datavo XIV a. pirmąja puse ir priskyrė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui. Vėliau žymūs kolekcininkai šio tipo monetas priskyrė kunigaikščiui Kęstučiui, bet netrukus tokia nuomonė sulaukė kritikos. Alojzy Teichmann (1884) jas laikė kaldintomis Vytauto. Tačiau tam iš karto paprieštaravo Wiktor Wittyg (1885: 60) – jis monetas laikė pagoniškoms, kaldintoms nuo Mindaugo ir Gedimino iki Kęstučio valdymo laikų. Vėliau W. Wittyg savo nuomonę dėl monetų datavimo pakeitė, bet kaldintojų tiksliai neįvardijo. Jis minėjo Lietuvos didžiuosius kunigaikščius Algirdą, Jogailą, Skirgailą ir Vytautą, monetas laikė kaldintomis iki 1395 arba 1399 m. (žr. Wittyg 1886: 135). Vykstant tokiems ginčams, pirmą kartą buvo nurodyta, kad numizmatai yra pasidaliję į dvi grupes: vieni teigia lietuviškas monetas kaldinus iki unijos (1385 m. Krėvos sutarties – E. R.), kiti – po unijos (Wittyg 1886: 133). Tai yra, vieni numizmatai manė, kad LDK monetas buvo pradėtos kaldinti iki 1386 m., kai Jogaila tapo Lenkijos karaliumi ir 1387 m. Lietuvoje įvedė krikščionybę, kiti – kad LDK monetas imtos kaldinti tik po šių įvykių. Toks nuomonių pasidalijimas tarp numizmatų vyravo ir visą XX amžių.

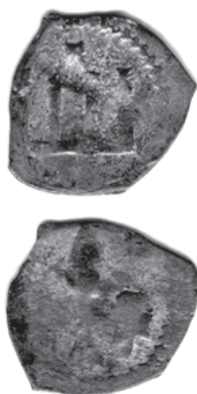
XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje monetas, kurių averse vaizduojami stulpai, o reverse – ietigalis su kryžiumi, buvo datuojamos labai įvairiai: nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo valdymo laikotarpio iki 1413 m. ar net 1418 m. (žr. Wittyg 1894: 272). Pirmoje studijoje, skirtoje vien seniausioms LDK monetoms, buvo pareikšta nuomonė, kad šias monetas kaldino Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila (žr. Gumowski 1920: 33–41). XX a. pirmojoje pusėje apie monetas, kuriose pavaizduoti stulpai ir ietigalis su kryžiumi, ėmė rašyti ir Lietuvos autoriai. Nors jie daugiausia rėmėsi lenkų numizmato Marian Gumowski atliktais tyrimais (žr. Jonynas 1930), dalis rašiusiųjų monetas siejo su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Vytautu (Karys 1936; Jurgutis 1938: 64; 1996: 75). Tokios pat nuomonės buvo ir rusų numizmatai, šias monetas datavę labai įvairiai – nuo 1384 m. iki XV a. pradžios (Fiodorov 1949) ir nuo XV a. pradžios (Ilijn 1940: 17). Tarp JAV lietuvių (žr. Karys 1959: 152, 160) buvo paplitusi nuomonė, kad šio tipo monetas buvo kaldinamos tiek Jogailos (maždaug nuo 1384 m.), tiek Vytauto (maždaug nuo 1392 m. iki 1396 m.).

Nuo XX a. septintojo dešimtmečio, remiantis naujais archeologiniais radiniais, aptariamios monetas vėl imtos priskirti kunigaikščiui Kęstučiui (žr. Tautavičius 1965), o nuo aštuntojo dešimtmečio vėl įsivyravo dvi priešingos nuomonės. Lenkų numizmato Ryszard Kiersnowski (1984) pareikšta nuomonė, kad monetas, kuriose pavaizduoti stulpai ir ietigalis su kryžiumi, buvo kaldinamos Vytauto po 1401 m. ir kad visos LDK monetas buvo pradėtos kaldinti tik Jogailai tapus Lenkijos karaliumi, sukėlė gana didelį lietuvių numizmatų pasipiktinimą ir jai buvo greitai pasipriešinta. Daugelis rašė, kad šios monetas buvo kaldinamos pagoniškoje Lietuvoje kunigaikščio Kęstučio (Dukša 1986; 1991: 85–86, 174; Aleksiejūnas 1987; Michelbertas 1988: 36–37; 1989; Sajauskas 1992; Sajauskas, Kaubrys 1993: 25, 41; Terleckas 2002). Vis dėlto buvo autorių, kurie tokią nuomonę įvertino kritiškai, o ne skatinami patriotinių jausmų ir emocijų. R. Kiersnowski pritarė Eugenijus Ivanauskas, kuris 1994 m. kartu su bendraautoriumi Mikeliu Balčiumi išleido pirmą lietuvių parengtą studiją, skirtą vien tik seniausioms LDK monetoms (žr. Ivanauskas, Balčius 1994). Studijos autoriai teigė, kad monetas, kurių vienoje pusėje pavaizduoti stulpai, kitoje – ietigalis su kryžiumi, nuo 1413 iki 1430 m. kaldino Vytautas. Ir nors toks pritarimas lenkų numizmatui sukėlė kitų lietuvių didelį nepasitenkinimą, laikui bėgant, atsirado ir tokią nuomonę palaikančių.

1997 m. archeologas Aleksiejus Luchtanas, remdamasis Kernavėje atliktais archeologiniais tyrimais, nustatė, kad monetas, kuriose vaizduojami stulpai ir ietigalis su kryžiumi, tikrai yra kaldintos XV a. pradžioje ir gali būti siejamos tik su Vytautu. Tačiau Eugenijaus Svetikas (1996: 82), remdamasis senkapių medžiaga, pateikė argumentų, kad šios monetas buvo kaldinamos XIV a. antrojoje pusėje. Baltarusijos ir Ukrainos numizmatai, remdamiesi radiniais, monetas su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi taip pat datavo XV a. ir priskyrė

Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui (Bektinejev 1994: 14; Kozubovskij 1994: 30; Sinčik 1994: 21). Nieko nuostabaus, kad tokios pat nuomonės buvo ir lenkai (Kopicki 1995: 143, 168).

Lietuvių autoriai dėl aptariamųjų monetų priskyrimo ginčijosi iki pat XXI a. pradžios. Padėtis pasikeitė 2002 m., kai archeologinių tyrimų metu Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje buvo rasta nenuginčijamų įrodymų, kad vadinamosios Kęstučio monetos turi būti datuojamos tik XV a. pradžia. Vienas iš tokių įrodymų – unikalus XIV a. pabaigos lobis, kuriame tarp penkių skirtingų tipų LDK monetų jų nebuvo (Remecas 2003: 53). Radus šį lobį, dauguma lietuvių tyrinėtojų jau sutinka, nors dar ir labai nedrąsiai, kad šios monetos buvo kaldinamos XV a. ir gali būti siejamos tik su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Vytautu. Su tuo sutinka ir archeologai, kurie anksčiau jas priskyrė kunigaikščiu Kęstučiui (žr. Tautavičius 2002; Svetikas 2003: 47). Vis dėlto dar yra tuo abejojančių (žr. Sąjaukas 2004: 89–90). Abejones dėl minimų monetų datavimo gali išsklaidyti tik pateikti konkretūs faktai (pastarųjų trūkdavo daugelyje anksčiau parengtų darbų), paremti archeologiniais monetų radiniais, lobiais, numizmatiniais tyrimais, taip pat monetose esančių simbolių išaiškinimas.

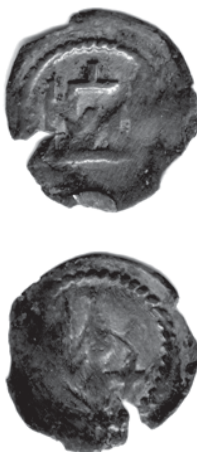

3 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1411–1430 m. Ø 12,8 mm, p – 0,272 g (Valdovų rūmų šiaurinio korpuso priestato išorė, 2002 08 06. Saugoma LNM, N 21867)

1. Monetų radiniai

Kaip minėta, pirmą kartą moneta, kurioje pavaizduoti stulpai ir ietigalis su kryžiumi, buvo rasta 1841 m. senkapyje prie Druskininkų. 1848 m. Trembovlios mieste (Ternopolio sr., Ukraina) aptiktas ir pirmasis lobis, kuriame buvo šio tipo monetų (33 vnt. tarp beveik 4 tūkst. įvairių kitų monetų).

XIX a. antroje pusėje šiame straipsnyje aptariamų monetų radinių – tiek pavienių, tiek kartu su kitomis monetomis – labai padaugėjo. Dauguma monetų buvo rastos Ukrainoje: 1884 m. (197 vnt.) – Berdičeve (Žitomiro sr.), 1894 m. (160 vnt.), 1896 m. (4 vnt.) – Lucke (Voluinės sr.). 1898 m. Lucke tokių monetų buvo rasti keli svarai (1 svaras – 409,51 g). Taigi jų buvo ne vienas tūkstantis, nes vienos monetos masė yra apie 0,3 g (žinoma 14 vnt.). 1896 m. 4 monetos rastos Kijeve, 1898 m. 800 monetų archeologai rado Pulhanove (Lucko r.) (Fedorovas 1951: 221–222; Kiersnowski 1984: 168–169). Baltarusijos teritorijoje aptikta tik pavienių monetų: iki 1871 m. – Kušeleve (Naugarduko r.), 1894 m. – Vitebske, kitų žinomų radinių monetų tipas nėra tiksliai nustatytas (Fedorovas 1951: 213–214; Bektinejev 1994: 43). Lietuvoje 1852 m. šių monetų lobis (žr. priedo 1 lent.) buvo aptiktas Trakų Vokėje (Vilniaus r.), 1885 m. pavienių monetų rasta senkapiuose Kaniavoje (Varėnos r.), 1888 m. – Alovėje (Alytaus r.).

4 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1411–1430 m. Ø 13,5 mm, p – 0,148 g (Valdovų rūmų šiaurinio korpuso priestato išorė, 2002 08 07. Saugoma LNM, N 21869)

XX a. monetų, kuriose pavaizduoti stulpai ir ietigalis su kryžiumi, taip pat buvo randama gana daug. Monetų gausumu išsiskiria du lobiai. Vienas 1932 m. buvo iškastas Siedliskoje (Kostopolio r., Rovno sr., Ukraina). Lobį sudarė 1,5 tūkst. monetų, tačiau į Lucko muziejų pateko tik nedidelė jų dalis (žinomos 38 monetos). Kitas lobis 1941 m. buvo rastas Vilniuje, Verkiuose. Jį sudarė gerokai daugiau nei 2 tūkst. aptarimo tipo monetų. 1939 monetos pateko į Nacionalinį M. K. Čiurlionio dailės muziejų, 141 – į Vilniaus universiteto mokslo muziejų, 32 – į Šiaulių „Aušros“ muziejų, 14 – į Lietuvos nacionalinį muziejų (Ivanauskas 1995: 22). Dar 20 šio lobiai monetų 1942 m. birželio 9 d. iš Antono Jarmalovičiaus už 20 reichsmarkų nupirko Vilniaus baltarusių muziejus*. Dalis monetų pasklido tarp gyventojų ir pateko į kolekcininkų rankas, nes lobiai radėjas ne visas jas surinko, o dalį išdalijo.

Be šių dviejų lobių, Lietuvoje rasti dar trys (žr. priedo 1 lent.). Daug monetų buvo ir senkapiuose, pavienių radinių – miestuose ir miesteliuose. Iš viso Lietuvoje šiandien yra žinomos 42 vietos (7 lobiai, 24 senkapiai, 11 pavienių radinių vietų), kuriose rasta daugiau kaip 2 640 monetų. Dauguma monetų, kaip minėta, rasta Verkiuose, daugiausia monetų viename senkapyje – Radikiuose, Kauno rajone (32 vnt.), daugiausia pavienių monetų – Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje (22 vnt.). Daugiausia radimviečių yra pietrytinėje ir centrinėje Lietuvos dalyje. Taip pat žinomos penkios radimvietės Žemaitijoje (žr. priedo 1 pav.).

XX a. monetų, kurių vienoje pusėje pavaizduoti stulpai, kitoje – ietigalis su kryžiumi, archeologai rado ir Baltarusijoje bei Ukrainoje. Baltarusijoje penkiose vietovėse rasta dau-

*Vilniaus baltarusių muziejaus gautų eksponatų registracijos knyga. 1942 m. – Lietuvos nacionalinis muziejus (A, ap. 3, b. 24, l. 12, Nr. 317).

5 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1411–1430 m. Ø 13,4 mm, p – 0,250 g (Valdovų rūmų pietrytinio kampo išorė, 2002 10 30. Saugoma LNM, GRD 93965)

6 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1411–1430 m. Ø 14,0 mm, p – 0,285 g (Valdovų rūmų pietrytinio kampo išorė, 2002 10 30. Saugoma LNM, GRD 93966)

giau kaip 20 monetų (Bektinejev 1994: 43). Ukrainoje daugiausia tokių monetų yra randama Voluinėje. Padnieprėje žinomos septynios radimvietės (5 pavienės monetos ir 2 lobiai), Rytų Ukrainoje – kol kas nė vienos (Kozubovskij 1994: 31). Paskutiniais metais Kijeve (trijose vietose) buvo rastos dar 9 monetos (Kozubovskij 2002: 115). Taip plačiai ir gausiai Ukrainoje paplitusios tik šio tipo pirmosios LDK monetos. Kitų tipų monetų Ukrainoje rasta vos po kelis vienetus.

Lietuvoje šiek tiek plačiau yra paplitusios tik Kazimiero monetos (vienoje pusėje – stulpai su raide K centre, kitoje – raitelis), jų rasta 8 lobiuose ir 31 senkapyje. Vis dėlto šių radinių yra gerokai mažiau (apie 1 tūkst. vnt.) nei monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi. Kitų tipų monetos paplitusios daug mažiau: jų rasta arba po kelias dešimtis, arba tik šiek tiek daugiau nei 100 vienetus.

Dėl gausios emisijos ir plataus paplitimo aptariamo tipo monetos pelnė ir monetų falsifikuotojų dėmesį. Šiandien yra žinomos 3 padirbtos monetos, pagamintos iš vario lydinio ir padengtos alavu. Jos rastos Masteikių ir Radikių (abu – Kauno r.) senkapiuose (Ivanauskas 2001: 109, 161) bei Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje (Kuncevičius, Aleksiejūnas 1992: 68).

2. Monetų datavimas

Kaip minėta, monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi buvo datuojamos labai įvairiai. Jas datuojant daugiausia remtasi lobių analize, taip pat archeologinių tyrimų metu rastomis monetomis ir monetų ikonografija. Paskutiniais metais padaugėjęs radinių, galima pateikti labiau pagrįstų ir išsamesnių argumentų, o kartu priminti ir anksčiau pateiktus argumentus.

Lobių duomenys. Nežinomų monetų kaldinimo laikas nustatomas pagal kitų to paties lobio monetų kaldinimo laiką ir monetų nudilimo laipsnius, rodančius jų senumą. Tačiau, remiantis anksčiau surastų lobių monetomis, monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi buvo datuojamos prieštaringai, ne visada buvo tinkamai išnagrinėjama lobių teikiama informacija. Daugiausia tokia informacija pasinaudojo lenkų numizmatas Ryszard Kiersnowski. Remdamasis keturiais lobiais – Verkių, Lucko, Siedliskoje ir Trembovlios – jis nustatė, kad monetas 1401–1430 m. kaldino Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas (žr. Kiersnowski 1984: 154). Šiuose lobiuose kartu su mūsų aptariamomis monetomis buvo ir kitų XV a. datuojamų monetų. Trembovlios lobio paslėpimo laikas yra nustatomas pagal vengriškus Vladislovo I (1440–1444) ir lenkiškus Vladislovo III (1434–1444) denarus (Stupnicki 1850: 8), Lucko lobio paslėpimo laikas – pagal Kazimiero Jogailaičio (1446–1492) šilingą, Siedliskoje lobio paslėpimo laikas – pagal Vladislovo III arba Kazimiero Jogailaičio denarą. Lietuvoje rasto Verkių lobio paslėpimo laiką geriausiai nurodo dvi Silezijos monetos, iš kurių viena yra Nysos miesto heleris, kaldintas apie 1430 m. (Kiersnowski 1984: 154). Naujausi tyrimai rodo, kad šios dvi Silezijos monetos yra Olešnicos kunigaikštystės Konrado VII Albuso heleris, kaldintas Volovo kalykloje apie 1430–1438 m., ir Nysos kunigaikštystės vyskupo Konrado I (IV) heleris, kaldintas apie 1430–1438 m. (žr. monetas nr. 30, 32: Paszkewicz 2003: 258). Reikėtų paminėti ir Berdičevo lobj. Jį aprašydamas A. Teichmann (1884: 9) pažymėjo, kad Vaclovo IV (1378–1419) grašiai yra visiškai nudilę, o dalis monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi yra labai geros būklės, dėl to monetų priskirti kunigaikščiui Kęstučiui esą neįmanoma.

Daug sunkiau nustatyti kitų lobių ir juose buvusių šio tipo monetų paslėpimo laiką, nes jos rastos tik kartu su Vaclovo IV (1378–1419) grašiais, kuriuos tiksliau datuoti yra labai sunku, arba vienos.

Tie autoriai, kurie monetas priskyrė Kęstučiui, j anksčiau minėtus lobius ir jų sudėtį nekreipė dėmesio arba juos ignoravo (žr. Tautavičius 1965: 80; Michelbertas 1988: 121; Dukša 1991: 86; Sajauskas 1992: 102; 2004: 89–90). Kaip pagrindinį argumentą jie pateikė Trakų salos pilyje 1956 m. rastą lobj, kurį sudarė tik monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi. Jis buvo rastas po griuvusių sluoksniams. Anot archeologo Adolfo Tautavičiaus (1965: 80), lobs ten tikriausiai pateko pirmosios statybos metu – XIV a. antrojoje pusėje (iki 1383 m. pilis dar nebuvo baigta statyti). Toks lobio datavimas jau ne vieno tyrėjo yra kritikuotas (žr. Kiersnowski 1984: 153; Luchtanas 1997: 54–55), tačiau šiame straipsnyje jo plačiau nesvarstysime, o tiesiog pasiremsime pačių lobių duomenimis.

7 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1411–1430 m. Ø 12,5 mm, p – 0,253 g (Valdovų rūmų pietinio korpuso išorė, 2002 m. Saugoma LNM, GRD 97024/138)

8 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1411–1430 m. Ø 11,0 mm, p – 0,170 g (Vilniaus žemutinės pilies II oficinios pietinė dalis, 2004 12 22. Saugoma LNM, GRD 100546)

Iki šiol yra žinomi keturi neabejotinai XIV a. pabaiga datuojami lobiai, kuriuose buvo rasta ir to laikotarpio LDK monetų. Tai Mitkiškių (Trakų r.), Raudondvario (Vilniaus r.), Sosnicos (Černigovo sr., Ukraina) lobiai (žr. Kiernowski 1984: 171; Ivanauskas 1995: 17–18) ir naujausias radinys – Vilniaus žemutinės pilies loby (žr. Remecas 2003). Pirmuose trijuose buvo Jogailos monetų su raiteliu ir dvigubu kryžiumi skyde, datuojamų apie 1388–1392 m., o Vilniaus žemutinės pilies loby sudarė net penkių skirtingų tipų LDK monetos, datuojamos nuo 1386 iki 1396 m. Nei viename šių lobių nebuvo vadinamųjų Kęstučio monetų, nors XV a. pirmąją pusę datuojamuose keturiuose lobiuose šių monetų buvo gana daug (nuo 10 iki kelių tūkstančių). Be to, nei viename lobyje kartu su mūsų aptariamomis monetomis nebuvo rasta XIV a. antrojoje pusėje Kijeve kaldintų Vladimiro Algirdaičio (apie 1367–1395) monetų. Pastarųjų Ukrainoje rasta gana daug – žinoma net vienuolika lobių, kuriuose buvo apie 1,2 tūkst. tokių monetų (Kotlar 1975: 25–41). Šių monetų neabejotinai turėtų būti rasta kartu su monetomis, kurių averse pavaizduoti stulpai, o reverse – ietigalis su kryžiumi, jei pastarosios būtų buvusios kaldinamos XIV a. antrojoje pusėje.

Pateikti lobių duomenys neleidžia abejoti, kad monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi buvo kaldinamos XV a. Tačiau pasvarstykime ir kitus argumentus.

Archeologijos duomenys: senkapiai. Archeologai iki šiol tiksliausiai datuodavo uždarus kompleksus, t. y. kapus. Deja, senkapiuose rastų monetų tyrėjai dažniausiai tik nurodydavo monetų radimo vietą, o jų datavimo ir priklausomybės klausimų nesvarstydavo (žr. Fedorovas 1951; Tautavičius 1965; Svetikas 1995: 119–121). Tiesa, visada būdavo pažymima, kad nei viename kape nerasta skirtingų tipų LDK monetų.

Datuoti seniausias LDK monetas, remiantis senkapių medžiaga, pirmasis pabandė archeologas Eugenijus Svetikas (1996). Jis palygino kapų radinius iš buvusių Rytprūsių (Ruvnina Dolnos senkapio) su tokiais pat radiniais iš Lietuvos senkapių (Alytaus ir Karmėlavos). Pagal Rytprūsių kapuose rastas monetas, datuojamas XIV a. antrąja puse, LDK monetas su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi E. Svetikas (1996: 82) datavo XIV a. antrąja puse. Tačiau toks datavimas buvo pagrįstas tik dviejų kapų Rytprūsiuose ir dviejų kapų Lietuvoje (Alytaus ir Karmėlavos senkapių) duomenimis.

Visiškai kitokį datavimą, remdamasis senkapių medžiaga, pateikė archeologas A. Luchtanas (1997). Ištyrus XIII–XIV a. Kernavės kapinyno (Kriveikiškių) 148 kapus, viename jų buvo rastos 2 Jogailos monetos, kaldintos apie 1388–1392 m. Kitame XIV–XV a. sandūros–XVIII a. miesto kapinyne (senųjų Kernavės bažnyčių šventoriuje) buvo rasta Vytauto moneta (vienoje pusėje – ietigalis su kryžiumi, kitoje – įrašas PEČAT), datuojama apie 1392–1396 m., 3 Kazimiero monetos ir 5 monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi. Remdamasis šiais Kernavės radiniais, A. Luchtanas (1997: 58) nustatė, kad monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi nuo XV a. buvo kaldinamos Vytauto.

Pastaraisiais metais mūsų aptariamą monetas, remdamasis senkapių medžiaga, Vytautui priskyrė ir archeologas A. Tautavičius (2003: 165). Jis šias monetas laikė kaldintomis iki 1430 m., tačiau išsamiau tokio datavimo nepagrindė. E. Svetikas (2003: 47), iš naujo išanalizavęs atskirų dirbinių klasterius, buvusius kompleksuose su mūsų aptariamomis monetomis, ankstesnio monetų datavimo atsisakė ir jas datavo XV a. pirmuoju ketvirčiu. Prie pateiktų argumentų galima pridėti ir dar kelis.

Šiandien žinomi 24 Lietuvoje ir 2 Baltarusijoje esantys senkapiai, kuriuose rasta monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi. Be atsitiktinių radinių iš suardytų kapų, šių monetų galėjo būti 56 kapuose (Svetikas 2003: 47). Kaip minėta, nei viename kape nebuvo skirtingų tipų LDK monetų. Tačiau skirtingų tipų monetų rasta tame pačiame senkapyje. Žinoma bent dešimt senkapių (Alytaus, Bazorų, Diktarių, Gėlupos, Karmėlavos, Kernavės, Pribitkos, Radikių, Rumšiškių ir Skrebinų), kuriuose buvo rasta mūsų aptariamų monetų kartu su Kazimiero (1440–1492) denarais (žr. Ivanauskas 2001). O iš penkių senkapių (Ažugirių, Narkūnų, Obelių, Sarių, Šeimyniškių), kuriuose buvo Jogailos monetų, mūsų aptariamų monetų rasta tik viename (Ažugirių).

Taigi pateikti senkapių duomenys taip pat patvirtina, kad monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi buvo kaldinamos XV amžiuje.

Archeologijos duomenys: pavieniai radiniai. Ilgą laiką pavieniai radiniai archeologų buvo vertinami labai atsargiai. Dažnai net teigta, kad tokius radinius galima datuoti tik šimto metų tikslumu, ir tokios nuomonės prisilaikantys archeologai dažniausiai būdavo teisūs. Tačiau kai kurių monetų kaldinimo datos yra nustatytos, remiantis tik viena moneta, pavyzdžiui, labai dažnai Kęstučio monetų šalininkų minima 1963 m. Trakų pusiasalio pilyje rasta moneta (žr. Tautavičius 1965: 80). Pastarojo radinio ankstyvą datavimą paneigė A. Luchtanas (1997: 55).

Pavienių radinių datavimas pastaraisiais metais yra pasikeitęs. Tai lėmė naujos technologijos taikymas archeologijoje, pirmiausia – metalo detektoriaus panaudojimas. Anksčiau archeologiniai sluoksniai dažniausiai būdavo datuojami pagal vieną monetą. Tačiau tokiu būdu tiksliai datuoti ne tik seniausios LDK monetas, bet ir visus kitus radinius neįmanoma, nes moneta galėjo patekti į žemę, apyvarčioje išbuvusi skirtingą laiko tarpą. Tiksliai datuoti archeologijos sluoksnį galima tik radus kelias monetas.

Pastarųjų daugiau nei penkiolikos metų išskirtiniu archeologiniu objektu laikomi Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmai. Jų teritorijoje atliekami archeologiniai tyrimai atskleidė ne vieną mūsų valstybės istorinę paslaptį. Viena iš tokių atskleistų paslaptių yra ir seniausių LDK monetų datavimas. Nuo 2001 m., pradėjus taikyti modernų metalo detektorių*, iki 2004 m. buvo surastos 147 seniausios LDK monetos, nors iki tol jų buvo rasta tik 18. Rastosios monetos leido gana tiksliai nustatyti jų priklausomybę, taip pat kaldinimo laiką.

Valdovų rūmų teritorijoje iš viso buvo rasta 22 monetos, kurių vienoje pusėje pavaizduoti stulpai, kitoje – ietigalis su kryžiumi (iš viso seniausių LDK monetų rasta 165 vnt.). Monetų buvo įvairiose vietose nevienodas kiekis. 1991–1992 m. Valdovų rūmų pietinio korpuso išorėje buvo aptiktos 5 pastarojo tipo monetos, tačiau jų kaldinimo data nenustatyta, nes dauguma šių monetų buvo rastos suardytame sluoksnyje, kasant Valdovų rūmų pamatus. 2002 m. ten pat, suardytame sluoksnyje, aptikta ir dar viena moneta. 2002 m. po 5 monetas buvo rasta šiaurinio korpuso ir pietrytinio kampo išorėje. Pastarosios monetos gulėjo nesuardytuose sluoksniuose. Jas datuoti labai padėjo kartu buvusios kitos monetos. Virš sluoksnio su aptariamosiomis monetomis buvo Kazimiero monetų – dvi šiaurinio korpuso ir viena rytinio korpuso išorėje. Šiaurinio korpuso išorėje 5 monetos buvo rastos sluoksnyje tarp dviejų medinių kelių. Ten pat buvo 4 mūsų aptariamų monetos ir 1 Kazimiero moneta. Po šiais sluoksniais, taip pat abejose vietose, buvo daug Jogailos ir Vytauto monetų, datuojamų nuo 1386 iki 1402 m. Dar 6 monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi (2 – pietinio korpuso, 4 – šiaurinio korpuso išorėje) buvo rastos 2003–2004 m. Jos tik patvirtino ankstesnį datavimą: virš jų buvo Kazimiero, po jomis – Jogailos monetų. Tokį datavimą patvirtina ir kiti radiniai, būdingi tik tam tikriems laikotarpiams (žiedai, strėlių antgaliai ir kt.).

Taigi pavienės monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi rodo, kad jos neabejotinai buvo kaldinamos XV a., ir kartu patvirtina tokį patį lobiuose ir senkapiuose buvusių monetų datavimą. Tačiau kyla klausimas, ar archeologijos duomenys leidžia šias monetas tiksliau datuoti.

Pirmiausia pažymėtina, kad visos mūsų aptariamų monetos buvo rastos arčiau sluoksnių su Kazimiero monetomis. Tą patį rodo ir XV a. penktuoju dešimtmečiu datuojami lobiai. Taigi monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi iki tol tikrai cirkuliavo. Bet kada jos atsiranda? Kultūrinis sluoksnis, skiriantis mūsų aptariamų monetų nuo Jogailos ir Vytauto monetų, visada būna storesnis nei sluoksnis, skiriantis jas nuo Kazimiero monetų. Be to, monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi yra rasta kartu su Kazimiero monetomis, o su Jogailos arba Vytauto monetomis jų nerasta. Taigi tarp pastarųjų monetų (1386–1402 m.) ir vadinamųjų Kęstučio monetų kaldinimo buvo tam tikras laiko tarpas. Koks tai tarpas, galima spręsti iš vienos monetos. Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorėje tarp sluoksnių su Jogailos ir Vytauto monetomis ir sluoksnio su mūsų aptariamomis monetomis, akmenimis užversto pastato viduje, gulėjo lenkiškas Jogailos ternaras, kaldintas po 1407 m. Pastaroji moneta yra apdulusi, taigi jau pabuvusi apyvarčioje. Tai, kad virš pastato susiformavęs tam tikras sluoksnis, taip pat leistų pridėti tam tikrą laiko tarpą. Taigi monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi datuoti iki 1410 m. archeologijos duomenys neleidžia.

*Paieškos darbus pilies teritorijoje atlieka šio straipsnio autorius.

Heraldiniai ir sfragistiniai duomenys. Didžioji dalis monetas aprašiusių autorių bandė aiškinti jose esančius simbolius. Stulpų ženklas buvo aiškinamas labai įvairiai: kaip Trakų miesto ar kunigaikštijos herbas (Tautavičius 1965: 82), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio dinastinis ženklas (Sajauskas 1992: 102), vartų ar pilies simbolis, Genujos simbolis ir kt. Manoma, kad šis ženklas yra vietinės kilmės. Tačiau šiame straipsnyje tokie simbolio aiškinimai plačiau neaptariami, nes didžioji jų dalis yra tik hipotezės ir niekuo nepagrįstos nuomonės.

Stulpai yra laikomi Gediminaičių dinastiniu ženklu. Tačiau duomenų, kad šį ženklą naudojo Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas, neturima. Seniausi stulpai žinomi iš Vytauto antspaudo (žr. Gudavičius, Rimša 2004: 476). Nuomonę, kad jie buvo paveldėti iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio, kaip tik paskatino atsirasti šiame straipsnyje aptariamos vadinamosios Kęstučio monetos. Pirmą kartą stulpai pavaizduoti tik 1397 m. sausio 23 d. datuojamame Vytauto antspaude: jame matyti raitelis, laikantis skydą su jame esančiais stulpais (Gumowski 1930: 719). Taigi stulpai neabejotinai buvo Vytauto asmeninis ženklas (Rimša 2004: 71). Pirmuosiuose antspauduose stulpų ženklas dar labai schematiškas – tai patvirtina, kad jis dar tik formavosi. Tačiau 1401 m. nukaldintose monetose stulpai jau pavaizduoti tobulai – jie išraižyti dviguba linija (žr. Remecas 2004). Taigi stulpų ženklas monetas neabejotinai leidžia priskirti Vytautui ir datuoti XV amžiumi.

Kitas monetos simbolis – ietigalis su kryžiumi taip pat aiškinamas labai įvairiai. Jį paaiškinti šiek tiek sunkiau nei stulpų ženklą. Didžiausias dėmesys dažniausiai yra skiriamas tik daliai šio simbolio, t. y. kryžiui. Dauguma tyrinėtojų teigia, kad kryžius simbolizuoja krikščionybę. Remdamiesi vien tik šiuo simboliu, jie nurodo, kad monetos buvo kaldinamos po Lietuvos krikšto, t. y. nuo 1387 m. Antai A. Teichmann (1884: 9) rašo, kad visą savo gyvenimą pagonimi buvęs kunigaikštis Kęstutis kryžiaus – krikščionybės simbolio naudoti negalėjo. Tą pačią priežastį nurodė ir kiti autoriai, šias monetas datavę nuo 1386–1387 m. (žr. Gumowski 1920: 35, 37; Jonynas 1930: 214; Jurgutis 1938: 61; 1996: 72; Kiersnowski 1984: 147).

Kryžiaus simbolis monetoje pelnė ir kuo didžiausią pagoniškųjų monetų šalininkų dėmesį. Aišku, jie bandė įrodyti šio simbolio pagoniškumą: pirma, kad kryžiaus simbolis galėjo būti valdovų paveldėtas nuo Mindaugo krikšto, be to, jei jis būtų krikščionybės simbolis, tai būtų pavaizduotas ne monetos šone, o centre (Wittyg 1886: 134); antra, kryžius dažnai naudotas pagoniškosios Lietuvos valdovų antspauduose (Aleksiejūnas 1985: 122); trečia, kryžiaus ornamentas aptinkamas baltų genčių papuošaluose, paplitusiuose Lietuvos teritorijoje visą geležies amžių (Michelbertas 1988: 118); ketvirta, Algirdo ir Kęstučio valdomoje LDK buvo stipri stačiatikių įtaka (Sajauskas 1992: 102); penkta, kryžius galėjo būti slaviškų žemių valdovo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo arba jo žmonos Julijonos ženklas (Sajauskas 2004: 84–85).

Ietigalis buvo aiškinamas kaip valdžios simbolis. Vidurio Europoje jis žinomas jau nuo ankstyvųjų viduramžių, o vaizduojamas kartu su kryžiumi buvo laikomas Vytauto asmeniniu ženklu (Kiersnowski 1984: 148). Ietigalis taip pat laikytas Trakų simboliu (žr. Ivanauskas, Balčius 1994: 43). Pagoniškųjų monetų šalininkai ietigalį su kryžiumi laikė kunigaikščio Kęstučio ženklu (žr. Tautavičius 1965: 82; Sajauskas 2004: 84), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo ženklu (žr. Dukša 1986; 1991: 85; Sajauskas 2004: 85). Aptariamojo tipo monetoje vaizduojamas ietigalis turėjęs reikšti, kad kunigaikštis Kęstutis pripažino Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo valdžią (Sajauskas 1992: 102).

Taigi pagoniškųjų monetų šalininkai monetas, kuriose vaizduojami stulpai ir ietigalis su kryžiumi, priskiria arba Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui, arba kunigaikščiui Kęstučiui. Šiek tiek lengviau monetų datavimą sieti su kryžiaus simboliu. Vis dėlto argumentų tokiai atribucijai pagrįsti labai trūksta. Apie simbolių prasmę daug lengviau samprotauti tada, kai žinomas monetų kaldinimo laikas ir jų priklausomybė. Kaip rodo lobių, senkapių ir pavienių monetų radiniai bei stulpų ženklas, monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi galėjo būti kaldinamos tik XV a. ir jos sietinos tik su Vytauto valdymu. Taigi lieka tik išsiaiškinti, ką galėjo reikšti ietigalis su kryžiumi, vaizduojamas Vytauto monetose.

Šio straipsnio autorius jau anksčiau yra pareiškęs nuomonę, kad ietigalis monetose galėjo simbolizuoti Vytauto tėvoniją – Trakų kunigaikštystę, dėl kurios Vytautas labiausiai

9 pav. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto didysis herbiniis antspaudas, naudotas 1398–1404 m. Ø 62 mm

10 pav. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto majestotinis antspaudas, naudotas 1407–1430 m. Ø 98 mm (Saugoma Nacionaliniame muziejuje, Varšuva)

kovojo. Kunigaikštystės herbe buvo vaizduojamas pėsčias karys, kuris vienoje rankoje laiko ietį, o kita remiasi į pastatytą skydą*. Pavaizduoti visą Trakų kunigaikštystės herbą to laikotarpio monetose buvo sudėtinga techniškai, be to, tai būtų prieštaravę ir vietininko teisėms, nes monetose būdavo vaizduojamas konkretus valdovas (plg. Kęstučio 1379 m. antspaudą). Tuo metu atskiras herbo elementas dažnai buvo vaizduojamas ir kitų šalių monetose. Ietigalis yra paprastas, bet labai išraiškingas simbolis: tai ir ginklas, ir valdžios simbolis (skeptras) (Remecas 2003: 49). Bet ką reiškia kryžius? Ar jis tikrai rodo tik Vytauto konfesinę padėtį? Atsakyti į šį klausimą padeda Vytauto titulatura ir jo antspaudai.

Dar iki tapdamas LDK vietininku Vytautas titulavosi Trakų kunigaikščiu, t. y. tokiu pačiu titulu, kaip ir jo tėvas Kęstutis, nors Trakų Vytautas tuo metu nevaldė (Skurvydaitė 2000: 13–14). Nuo 1382 m. iki 1392 m. Trakų kunigaikštystę valdė ir Trakų kunigaikščiu titulavosi Skirgaila. Trakai, o kartu – ir titulas į Vytauto rankas pereina tik nuo 1392 m. rugpjūčio 4 d. Nuo 1392 m., nusakant Vytauto titulą, be Trakų visada minimas ir Luckas, Vytauto gautas dar 1387 m., bet galutinai prijungtas tik 1392 m. Tokio pobūdžio titulatura, kai nurodoma Vytauto kilmė ir minimos jo valdomos teritorijos, būdinga visam laikotarpiui iki 1396 m. (Skurvydaitė 2000: 17).

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto didžiajame herbiniame antspaude, naudotame 1398–1404 m. (žr. 9 pav.), ir jo majestotiniame antspaude, naudotame 1407–1430 m. (žr. 10 pav.), matyti keturių žemių – Smolensko, Trakų, Vilniaus ir Voluinės – skydai (Rimša 2004: 59, 95–98). Voluinės žemės herbas yra kryžius. Herbinių antspaudų lotyniškoje legendoje rašoma: „Aleksandro arba Vytauto iš Dievo malonės Lietuvos kunigaikščio, Trakų paveldėtojo ir Lucko valdovo“ (*s alexandri alias witoldi digra ducis lythwanie herdis trocens’ dni qz lucas*) (Gumowski 1930: 720). Taigi kryžius monetose turėtų simbolizuoti ne krikščionybę, o Lucką arba Voluinę.

Remiantis Vytauto titulatura ir jo antspaudais, galima daryti išvadą, kad ietigalis su kryžiumi monetose simbolizuoja Trakus ir Lucką arba Voluinę. Stulpai monetoje – asmeninis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ženklas. Sudėjus visus simbolius, išeina, kad aptariamoms monetoms buvo kaldinamos Vytauto (stulpai) – Trakų (ietigalis) ir Lucko arba Voluinės (kryžius) kunigaikščio.

Tiksliai identifikavę šią monetą, galime perskaityti ir visas kitas Vytauto monetas. Viena jų, kurioje matyti ietigalis su kryžiumi ir legenda PEČAT (datuojama apie 1392–1396 m.), yra perskaitoma kaip Trakų ir Lucko kunigaikščio moneta, moneta su raiteliu ir stulpais (datuojama apie 1401–1402 m.) – kaip Lietuvos (Vilniaus) kunigaikščio Vytauto moneta. Šiek tiek sunkiau yra perskaityti Vytauto monetą su liūtu, kurio uodega sudaro totorišką ornamentą pynutę, o kitoje monetos pusėje yra įrašas PEČAT (datuojama apie 1392 m.). Ji gali būti perskaitoma kaip LDK (Lietuvos ir Rusijos) valdovo moneta. Taigi nė viena Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto moneta nėra anoniminė: nors jose ir nėra valdovo vardo, yra pavaizduotas Vytauto asmeninis ženklas arba jo valdomų teritorijų simboliai. Čia galime prisiminti ir W. Wittyg (1885: 60) nuomonę, prieštaraujančią A. Teichmann teiginiams: jei Vytautas būtų kaldinęs monetas, jis būtų įrašęs ir savo vardą. Kaip matyti, Vytautas taip ir padarė, tik ženklais ir simboliais, kurių ilgą laiką nesugebėta perskaityti.

Išsiaiškinus ietigalio su kryžiumi prasmę, lieka išsiaiškinti, kaip šis simbolis turi būti vaizduojamas. Nuo seno monetų iliustracijose, kurios pateikiamos įvairiuose leidiniuose, ietis buvo pasukama smaigu į apačią. Tokia vaizdavimo tradicija išliko iki šių dienų. Tačiau kai kuriose iliustracijose ietigalis yra pasuktas šonu, taip akcentuojant kryžiaus simbolį. Kitur ietis vaizduojama pasukta smaigu į viršų (žr. Stronszynski 1885; Ivanauskas, Balčius 1994; Bektinejev 1994; Luchtanas 1997; Remecas 2003). Nežinia, kaip šis simbolis turi būti vaizduojamas iš tikro, nes jam nėra analogų. Tačiau vaizduoti ietį smaigu į apačią tikrai nėra teisinga, nes visuose žinomuose Vytauto antspauduose su Trakų herbu ietis vaizduojama su viršuje esančiu ietigaliu. Antspauduose ir monetose, kuriuose vaizduojamas raitas valdovas su ietimi, ji taip pat arba pasukta šonu, arba stačia. Taigi į žemę įbestas ietigalis niekur nevaizduojamas. Pasukto šonu ietigalio vaizdavimą lėmė kryžiaus laikymas religiniu atributu, tačiau mūsų aptariamose monetose jis simbolizuoja ne krikščionybę, o Lucką (Voluinę), taigi abejotina, kad jis galėtų būti iškeltas į viršų. Labiausiai tikėtina, kad ietigalis turi būti vaizduojamas smaigu į viršų arba pasuktas 45° kampu, kad būtų vienodai

*Pirmą kartą LDK žemių herbai buvo pavaizduoti Vytauto didžiajame herbiniame antspaude, kurį jis 1398 m. spalio 12 d. prikabino prie Salyno sutarties (Rimša 2004: 94–95).

matyti abu monetoje esantys simboliai. Tačiau nurodant Vytauto titulus pirmiausia būdavo minimi Trakai, o tik po to Luckas, taigi ietigalis galėjo būti labiau akcentuojamas. Todėl monetose jis, matyt, turėtų būti vaizduojamas smaigu į viršų.

Istoriniai duomenys. Istoriniai duomenys nėra gausūs, bet ir jie nerodo, kad monetas būtų kaldinęs Kęstutis. XIX a. A. Teichmann (1884: 9) paneigė monetų priskyrimą Kęstučiui, nes šis kunigaikštis valdė neilgai, o monetų žinoma daug ir jos rodo didelę spaudų įvairovę. Kunigaikštis Kęstutis iš savo tėvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino (1316–1341) paveldėjo Trakus. Nuo 1345 m. jis kartu su broliu Algirdu ėmė valdyti LDK. Pastarasis tapo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, o Kęstutis liko Trakų kunigaikščiu. Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Kęstutis buvo tik 1381–1382 m.

Labiausiai tikėtina, kad Kęstutis monetas kaldino tik tapęs didžiuoju kunigaikščiu. Tačiau per tokį trumpą laiką tarpą nukaldinti tokį didelį kiekį monetų, koks yra žinomas šiandien, neįmanoma. Todėl Kęstučio monetų šalininkai šių monetų kaldinimo laiką pailgino. Jų manymu, monetos kaldintos tiek Kęstučiui būnant Trakų kunigaikščiu, tiek ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu (žr. Dukša 1991: 174; Sajauskas, Kaubrys 1993: 41; Sajauskas 2004: 89).

Nors šių monetų kaldinimo laikas ir yra pailginamas, jis vis tiek nėra didesnis nei dešimt metų, nes monetų kaldinimo pradžia laikomas XIV a. aštuntasis dešimtmetis. Todėl kyla tokie elementarūs klausimai:

1. Kaip paaiškinti, kad ypač sunkiomis sąlygomis, nuolat vykstant karams ir tarpusavio konfliktams, kuriems reikėjo didelių piniginių išteklių, buvo galima nukaldinti tiek daug monetų? Juk gana ramiai Kazimiero valdymo laikotarpiu (apie 50 metų) monetų buvo nukaldinta vos ne dešimt kartų mažiau.

2. Kaip paaiškinti tą faktą, kad Kęstutis, ilgą laiką buvęs tik Trakų kunigaikščiu, monetų nukaldino dešimtis kartų daugiau nei didieji Lietuvos kunigaikščiai?

3. Kodėl Žemaitijoje, kuri taip pat buvo Kęstučio valdoma, šių monetų randama visai nedaug?

4. Kaip paaiškinti tą faktą, kad šios monetos gausiai paplito pietinėse LDK žemėse, kurios buvo kontroliuojamos Algirdo, o daugiausia jų rasta Voluinėje, kuri 1340–1385 m. buvo valdoma kunigaikščio Liubarto? Juk žinoma, kad Kęstučio vykdomos politikos pagrindinis tikslas buvo apsaugoti vakarines LDK sienas.

Vytautas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu tapo 1392 m., kai iš Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos gavo vietininko teises. Nuo 1401 m. Vytautas tapo pilnateisiu LDK valdovu. Jis valdė iki 1430 m. Pirmuoju savo valdymo dešimtmėčiu Vytautas pašalino visus sritinius kunigaikščius, paskyrė savo vietininkus ir taip įtvirtino savo valdžią visoje LDK. Jis sutvirtino savo padėtį tiek Rytuose, tiek ir Vakaruose. Valdymas tokį ilgą laiką tarpą, stabilizavus politinę, o kartu – ir ekonominę padėtį, Vytautas turėjo visas galimybes ilgai kaldinti didelį kiekį monetų, skirtų visai vieningai LDK valstybei.

Metrologiniai ir technologiniai duomenys. Monetų metrologiniai ir technologiniai duomenys irgi rodo, kad monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi negalėjo būti kaldinamos XIV a. Jos buvo gaminamos iš perpus prastesnės prabos sidabro (iki 500/1 000) nei visos kitos seniausios LDK monetos. Iš panašios prabos sidabro gamintos tik Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero monetos. Be to, aptariamų monetų spaudų gamybai buvo panaudota nauja technologija – punsonai, nors iki to laiko spaudai visoms monetoms buvo raižomi. Ta pati technologija naudota ir gaminant Kazimiero monetų spaudus*. Taigi aptariamų monetų metrologiniai ir technologiniai duomenys neatitinka kitų monetų, todėl jos turi būti siejamos su panašiomis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero monetomis.

Apibendrinamieji duomenys. Apžvelgus lobių, senkapių, pavienių radinių duomenis, taip pat heraldinius ir sfragistinius, istorinius, metrologinius ir technologinius duomenis, lieka tik nustatyti tikslią monetų kaldinimo datą. Visi duomenys rodo, kad monetos buvo kaldinamos XV a. pirmojoje pusėje. Su tuo sutinka nemažai autorių, tačiau tikslesnės datos buvo nurodytos tik keliuose darbuose. R. Kiersnowski (1984: 164) monetas datavo 1401–1430 m., E. Ivanauskas (žr. Ivanauskas, Douchis 1999: 24) – 1413–1430 m., o vėliau – 1401–1430 m. (žr. Douchis, Ivanauskas 2004: 17).

*Plačiau apie metrologinius ir technologinius duomenis žr. 3 skyrių.

Archeologiniai ir numizmatiniai duomenys monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi kaldinimo pradžia neleidžia laikyti 1401 m. Pirmiausia, visos monetos rastos daug aukštesniuose sluoksniuose nei monetos, datuojamos apie 1386–1402 m. Antra, žinomose Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto monetose, kaldintose apie 1401–1402 m., stulpai yra pavaizduoti dviguba linija. Be to, 1401 m. laikyti šių monetų kaldinimo pradžia neleidžia ir sfragistika: žinomas Vytauto žemių antspaudas, datuojamas 1398–1404 m., kuriame Voluinės kryžius yra pavaizduotas taip pat dviguba linija. Taigi monetose, kaldintose iki 1404 m., stulpai ir kryžius turėjo būti vaizduojami dviguba linija. Tačiau taip nėra, todėl jos tikriausiai kaldintos po 1404 m.

Remiantis lenkiškos monetos, datuojamos vėliau nei 1407 m., radiniu Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje ir jos radimo aplinkybėmis, galima teigti, kad monetos su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi tikrai negalėjo būti kaldinamos ir iki 1407 m. ar dar kelis vėlesnius metus. Istorikai palankiausia padėtis pradėti monetų kalybą, matyt, susiklostė laimėjus Žalgirio mūšį. Ši pergalė lėmė saugų gyvenimą. Vėliau, valdant Vytautui, įvyko tik keli nežymūs kariniai veiksmai. Todėl gerokai paspartėjo miestų plėtra ir pagyvėjo prekyba. Pinigai buvo būtini ne tik privilegijuotiesiems. Turėjo atsirasti ir smulkių pinigų poreikis, nes Prahos grašis buvo stambaus nominalo moneta.

Pagal sudarytą Torno taikos sutartį (1411 m. vasario 1 d.) Ordinas Lenkijai ir LDK turėjo sumokėti kontribuciją 100 tūkstančių kapų čekų grašiais. Paskutinė dalis turėjo būti sumokėta iki 1413 m. sausio 18 d. (Dygo 1984: 178). Galbūt tokie dideli pinigai ir buvo akstinas, lėmęs savų monetų kaldinimo pradžia. Turime žinių, kad 1413 m. Ordino magistras Mykolas Kiuchmeisteris pareikalavo Vytauto gražinti jam paskolintas 1 tūkst. markių pagal jo turimą 1390 m. kvitą ir kompensuoti 40 tūkst. markių, kurias kryžiuočiai teigė išėikvoję Vytauto naudai 1390–1392 m. Aišku, Vytautas tokius reikalavimus atmetė, tačiau įdomu tai, kad suma, kurios prašė Ordino magistras, prilygo pusei tos sumos, kurią kryžiuočiai turėjo sumokėti po pralaimėto Žalgirio mūšio. Iš šios žinutės galima spręsti, kad LDK išdas tokią pinigų sumą tikrai turėjo, o galbūt tokį magistro reikalavimą paskatino Vytauto pradėtų kaldinti monetų emisija. Tikslią monetų kaldinimo pradžios datą nustatyti neįmanoma, tačiau monetos tikrai negalėjo būti pradėtos kaldinti anksčiau nei 1411 m. vasario 1 d., kai buvo sudarytas Torno taikos aktas. Tik taip galima paaiškinti, kodėl nei lobiuose, nei senkapiuose šių monetų nerasta kartu su kitomis seniausiomis LDK monetomis. Tik Žemutinės pilies teritorijoje šiame straipsnyje aptariamų monetų rasta kartu su Kazimiero moneta. Pastarasis faktas ir didelis monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi kiekis leidžia manyti, kad monetos su tam tikromis pertraukomis galėjo būti kaldinamos iki Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto mirties (1430 m.).

3. Metrologiniai ir technologiniai duomenys

Apie monetų, kurių averse pavaizduoti stulpai, o reverse – ietigalis su kryžiumi, metrologinius duomenis buvo gana daug rašoma. Dar XIX a. nustatyta, kad šių monetų masė yra apie 0,376 g ir kad jos buvo kaldinamos iš 9 lotų prabos sidabro (9 lotai = 562,5/1 000). Taigi monetose buvo 0,21 g sidabro, o tai reiškia, kad grašis turėjo 2,1 g sidabro (Teichmann 1884: 8). Atlikus tikslesnius prabos tyrimus, nustatyta, kad monetos yra nevienodos sidabro prabos: nuo 386 iki 490, tai yra 7–8 lotų (Gumowski 1920: 40–41). Palyginus šias monetas su Čekijos Vaclovo IV (1378–1419) grašiu, paaiškėjo, kad lietuviškos monetos sudarė dešimtąją grašio dalį. Rašytinių šaltinių, kuriose būtų nurodyti šių monetų pavadinimai, nėra, bet pagal to laiko kitų šalių analogiškas monetas, sudarančias dešimtąją grašio dalį, jos pavadintos denarais.

Metrologinius duomenis mini ir daugelis vėliau rašiusių autorių. Jie nurodo, kad masės vidurkis yra tik apie 0,3 g, tačiau monetų masė labai įvairi (Kiersnowski 1984: 155). E. Ivanauskas, peržiūrėjęs Verkių lobio monetas (beveik 2 tūkst. vnt.), atkreipė dėmesį, kad daugumos jų masė yra 0,25–0,30 g (žr. Ivanauskas, Balčius 1994: 68). Šių monetų sidabro praba – nuo 7 iki 8 lotų, taigi jų sidabro grynys tikriausiai yra apie 0,120–0,143 g. Vaclovo IV grašių masė ir praba irgi labai įvairios: masė – nuo 2,5 iki 3,0 g, dažniausiai apie 2,6 g, praba – nuo 10 (625/1 000) iki 12 (750/1 000) lotų sidabro, dažniausiai apie

10 lotų (Hána 2003: 92, 105). Taigi grašių sidabro grynys yra apie 1,625 g. Palyginus grašių ir monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi sidabro grynį, paaiškėja, kad vieną grašį sudarė nuo 11 iki 13 denarų. Gal toks santykis nėra atsitiktinis ir oficialus denaro kursas buvo 1/12 grašio. Tačiau tiek lietuviškų, tiek Čekijos monetų sidabro grynys buvo nepastovus, todėl toks monetų santykis laikytinas sąlyginiu, jį reikėtų nuodugniau tirti.

Aptariamoms monetoms pirmą kartą lietuviškos numizmatikos istorijoje buvo gaminamos naudojant punsonus. Tai yra, monetų spaudai nebuvo raižomi rankiniu būdu, kaip iki tol, bet į juos buvo įmušami jau paruošti punsonai su atskiromis monetos vaizdulo detalėmis. Stulpams pavaizduoti galėjo būti naudojami keturi punsonai – stulpų išorinei daliai, stulpų vidinei daliai ir centriniam stiebui bei monetos apvadui. Ietigaliui su kryžiumi galėjo būti naudojami taip pat keturi, o gal ir penki punsonai – ietigalio viršutinė dalis (plunksna), ietigalio apatinė dalis (įmova), kryželis (visas arba kiekviena jo kryžma atskirai) ir apvadas. Kaip rodo monetų spaudų įvairovė, toms pačioms detalėms buvo naudojami skirtingi punsonai. Matyt, į spaudus jie galėjo būti įmušami ir su pilnu stiebiu ar ietigalio simboliu. Kartais per skubėjimą punsonai būdavo sumaišomi vietomis arba juos užmiršdavo įmušti į monetos spaudą. Be to, į monetas kartais dar buvo įmušamas taškas ar net keli taškai. Todėl šiandien žinoma labai daug pastarųjų monetų atmainų. Be abejojimo, technologinėms monetų studijoms vertingiausias yra tos monetos, kuriose matyti klaidos ar netikslumai. Pasikeitusi monetų kaldinimo technika leido padidinti monetų kaldinimo našumą, o tai neabejotinai lėmė ir tokį didelį dabar žinomą šių monetų kiekį.

Tokia monetų kaldinimo technika galėjo būti perimta iš Moldavijos, kur spaudai, naudojant punsonus, buvo gaminami XIV a. antrojoje pusėje–XV a. (Nudelman 1976: 24). Vis dėlto labiau tikėtina, kad ji yra perimta iš Lvovo, kur tokia technika spaudai Raudonosios Rusijos monetoms buvo gaminami nuo XIV a. antrosios pusės iki 1414 m. (Kotliar 1967). Taip manyti leistų tokie faktai: pirma, Raudonoji Rusija priklausė Lenkijai; antra, Vytauto paskutinių monetų kaldinimo pradžios laikas (apie 1411 m.) ir Lvovo kalyklos uždarymo laikas (1414 m.) yra labai panašus. Dalis be darbo likusių kalyklos meistrų savo įgūdžius tikriausiai pritaikė ir kitose pinigų kalyklose. Labai tikėtina, kad dalis meistrų atvyko ir į naujai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto atidarytą pinigų kalyklą Vilniuje.

4. Monetų kaldinimo vieta

Iki šiol tebediskutuojama ir dėl monetų, kurių vienoje pusėje pavaizduoti stulpai, kitoje – ietigalis su kryžiumi, kaldinimo vietos. Įvairūs autoriai minėjo tris monetų kaldinimo centrus – Vilnių, Lucką ir Trakus. Dažniausiai buvo minimas Vilnius. Tačiau G. Fiodorovas (1949: 115) teigė, kad monetos buvo kaldinamos tiek Vilniuje, tiek ir Lucke, nes daugiausia jų rasta aplink Vilnių ir Lucką. Trakai, kaip monetų kaldinimo centras, buvo nurodyti tada, kai monetas imta priskirti Trakų kunigaikščiui Kęstučiui. Tačiau autoriai, minėję Trakus (Sajauskas 2004: 89), taip pat rašė, kad monetos galėjo būti kaldinamos ir Vilniuje (Sajauskas 1992: 102) arba net greičiausiai Vilniuje (Dukša 1991: 86).

Apie Vilnių, kaip monetų kaldinimo centrą, imta kalbėti tada, kai 1875 m. Józef Tyszkiewicz (1875: 27) paminėjo monetą, kurioje šalia kryžiaus yra raidė „V“, anot jo, galėjusi reikšti Vilnių arba Vytautą. Tą patį pakartojo ir Kazimir Stronczyński (1885: 51–52), jis pateikė ir monetos su raide „V“ iliustraciją. Apie monetą su raide „V“ daug rašyta ir vėliau. M. Gumowski (1920: 37) nurodė, kad raidė „V“ tikrai reiškia ne Vytautą, bet Vilnių. Jonas Karys (1959: 160) teigė, kad ji reiškia Vytautą.

Daug ginčų ir diskusijų sukėlusį raidė „V“ yra tik kitoje monetos pusėje esančių stulpų atspaudas (žr. Sajauskas 1990: 57). Seniausios LDK monetos buvo kaldinamos rankiniu būdu, todėl monetų ašių santykiai yra įvairiausi. Monetas kaldinant ant plono ruošinio su giliai į spaudus įmuštais vaizdais labai dažnai jos būdavo perkalamos – monetos averse būdavo matyti monetos reverso dalis arba atvirkščiai. Taigi panašių nesusipratimų gali pasitaikyti tik tada, kai autoriai dėl vieno ar kitų priežasčių būna susipažinę ne su pačiomis monetomis, bet su jų iliustracijomis.

Apžvelgus visus argumentus, matyti, kad nei vienai monetų kaldinimo vietai pagrįsti nebuvo pateikta svarių argumentų. Kaldinimo vietą nustatyti, remiantis monetų radimo

viėtų koncentracija, galima tik tada, kai monetų randama nedideliame geografiniame plote. Tai pasakytina apie XIV a. LDK monetas, kurios randamos tik Rytų Lietuvoje, o rečiausios jų – tik Vilniuje. Mūsų aptariamų monetų randama beveik visoje LDK. Tačiau daugiausiai jų yra Rytų ir Vidurio Lietuvoje bei Voluinėje. Tokį didelį Voluinėje rastų monetų kiekį galima paaiškinti aukštesniu šio regiono ekonomikos lygiu (tai rodo daug didesnis lobių kiekis ir didesnė jų monetų įvairovė) ir artimais prekybiniais ryšiais su Lenkija bei Vengrija, lėmusiais ir didesnį monetų poreikį. XV a. pradžioje Trakai jau nebuvo tokie svarbūs, kaip sostinė Vilnius (1413 m. Trakų kunigaikštystė tapo viena iš LDK vaivadijų). Todėl neabejotina, kad monetų su stulpais ir ietigaliu su kryžiumi kaldinimo vieta buvo LDK sostinė Vilnius, kaip ir XIV a. pabaigoje (Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Jogailos ir Vytauto valdymo metu) bei Kazimiero valdymo laikotarpiu kaldintų monetų.

Išvados

Straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetos, kurių averse pavaizduoti stulpai, o reverse – ietigalis su kryžiumi. Daromos tokios pagrindinės išvados:

1. Naujaisi archeologijos (lobių, senkapių ir pavienių radinių), heraldikos, sfragistikos, istorijos, metrologijos, technologijos ir numizmatikos duomenys rodo, kad monetos, kurių averse pavaizduoti stulpai, o reverse – ietigalis su kryžiumi, buvo kaldinamos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto apie 1411–1430 m.

2. Sfragistikos ir Vytauto titulatūros duomenys monetoje pavaizduotus ženklus leidžia identifikuoti taip: Vytautas (stulpai) – Trakų (ietigalis) ir Lucko arba Voluinės (kryžius) kunigaikštis.

3. Monetų vidutinė masė yra 0,25–0,30 g, jos kaldintos iš 7–8 lotų prabos sidabro. Monetų vertė galėjo prilygti 1/12 Prahos grašio. Sąlyginis šių monetų pavadinimas – denarai.

4. Monetoms kaldinti pirmą kartą LDK panaudota nauja technika – jų spaudai gaminti naudojant punsonus.

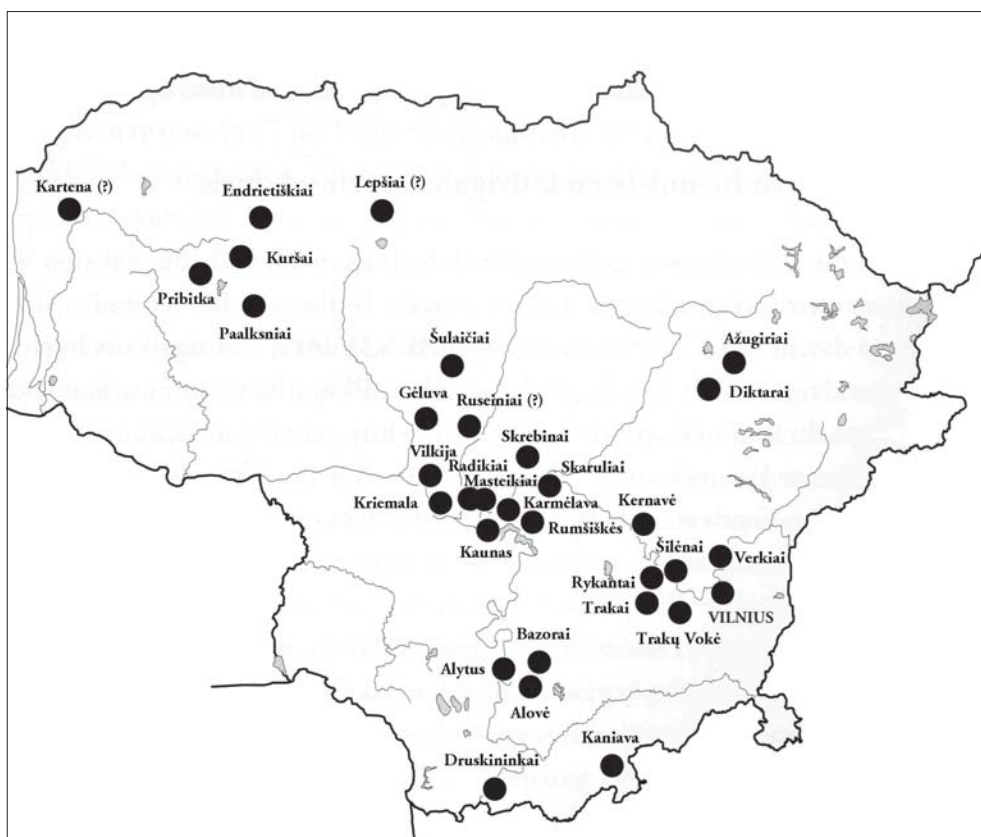
5. Monetų kaldinimo vieta neabejotinai yra LDK sostinė Vilnius.

1 lentelė

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto apie 1411–1430 m. kaldintų denarų radiniai dabartinės Lietuvos teritorijoje

Radimo vieta	Radimo metai	Rastų monetų kiekis, vnt.	Literatūra
LOBIAI			
Trakų Vokė, Vilniaus r.	1852	32	Ivanauskas (1995: 21)
Endrietiškiai, Telšių r.	1895	75	Ivanauskas (1995: 20)
Kaunas	1931	5	Fedorovas (1951: 219)
Verkiai, Vilniaus m.	1941	>2 100	Ivanauskas (1995: 22)
Trakai	1945	>100	Fedorovas (1951: 217)
Trakai, Salos pilis	1956	18	Ivanauskas (1995: 21)
Rykantai, Trakų r.	1957	79	Ivanauskas (1995: 21)
		Iš viso >2 409	
SENKAPIŲ RADINIAI			
Druskininkai	1841	1	Narbutas (1998: 253)
Kaniava, Varėnos r.	1885	5	Ivanauskas (2001: 81)
Alovė, Alytaus r.	1888	8	Ivanauskas (2001: 27)
?Kartena, Kretingos r.	1909	2	Ivanauskas (2001: 85)
?Lepšiai, Šiaulių m.	1936–1938	5	Ivanauskas (2001: 196)
Šilėnai, Vilniaus r.	1937	2	Ivanauskas (2001: 201)
Skaruliai, Jonavos r.	1938–1943	1	LNМ, AR K. Jablonskio rinkinys
Radikiai, Kauno r.	1959	32	Ivanauskas (2001: 161)
Kriemala, Kauno r.	1961	10	Ivanauskas (2001: 96)
Rumšiškės, Kaišiadorių r.	1961–1963	6 (+1?)	Ivanauskas (2001: 170–171)
?Ruseiniai, Kėdainių r.	1968–1969	1	Ivanauskas (2001: 174)
Skrebinai, Jonavos r.	1970	3	Ivanauskas (2001: 184)
Karmėlava, Kauno r.	1975–1977	12	Ivanauskas (2001: 83–84)
Ažugiriai, Utenos r.	1976	12	Ivanauskas (2001: 31)
Diktarai, Anykščių r.	1976–1977	7	Ivanauskas (2001: 48–49)
Bazorai, Alytaus r.	1981	7	Ivanauskas (2001: 38)
Pribitka, Plungės r.	1981–1982	8	Ivanauskas (2001: 157)
Šulaičiai, Kėdainių r.	1983–1985	11	Ivanauskas (2001: 202)
Alytus	1984–1986	5	Ivanauskas (2001: 21–22, 25)
Kuršai, Telšių r.	1987	4	Ivanauskas (2001: 99)
Kernavė, Širvintų r.	1989–1991	5	Ivanauskas (2001: 89–90)
Masteikiai, Kauno r.	1993–1994	18	Ivanauskas (2001: 109)
Paalksniai, Kelmės r.	1994–1995	1	Michelbertas (1996: 82)
Gėluva, Raseinių r.	1996	17	Ivanauskas (2001: 63–65)
		Iš viso 183 (184?)	
PAVIENIAI RADINIAI			
Trakai, Pusiasalio pilis	1963	1	Tautavičius (1965: 77)
Vilnius, Šv. Ignoto g. 8	1983	1	
Kaunas, Vilniaus g. 22/24	1988	1	Žalnierius (1990: 168)
Vilnius, Augustijonų g. 3	1991	1	Vainilaitis (1992: 65)
Vilkija, Kauno r.	1991?	1	Kvizikevičius (2001: 445)
Kaunas, Jėzuitų kvartalas	1995, 1997	4 ir 11 (+2?)	Bertašius (1996: 244); Bertašius (1998: 369)
Kaunas, Vilniaus g. 5	1987, 1996	1 ir 2	Vaškėlis, Balčiūnas (1998: 427)
Vilnius, Trakų g. 9	1997	1	LNМ, GRD 73041
Vilnius, Rotušės a.	2001	1	LNМ
Vilnius, Maironio g. 2	2003	1	LNМ, GRD 98749
Vilnius, Valdovų rūmų teritorija	1991–2004	22	LNМ
		Iš viso 48 (50?)	

1 pav. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto apie 1411–1430 m. kaldintų denarų radimvietės Lietuvoje

Literatūra

- Aleksiejūnas V. 1985: Pierwsze monety litewskie. – *Biuletyn numizmatyczny* 7–8, Warszawa, 121–126.
- Aleksiejūnas V. 1987: Pinigėliai. – *Tarybų Lietuvos enciklopedija* 3, 382.
- Bertašius M. 1996: Kauno senamiesčio Jėzuitų kvartalo tyrimai. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*, 241–245.
- Bertašius M. 1998: Jėzuitų kvartalo (Perkūno namo skverelio) tyrinėjimai 1997 metais Kaune. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, 368–371.
- Dygo M. 1984: Z badań nad polityką monetarną zakonu niemieckiego w 1 połowie XV wieku. – *Wiadomości numizmatyczne* 3–4, 176–193.
- Douchis R. J., Ivanauskas E. 2004: *Pocket Catalogue of Lithuanian Coins. Kišeninis lietuviškų monetų katalogas. Kieszonkowy katalog monet litewskich. Кишеньный каталог литовских монет. Карманный каталог литовских монет. 1386–1938*. Kaunas: JUDEX.
- Duksa Z. 1986: Lietuviški pinigėliai. – *Mokslas ir gyvenimas* 8, 32–33.
- Duksa Z. 1991: *Monetos pasakoja*. Vilnius: Vyturys.
- Fedorovas G. B. 1951: Lobių su Lietuvos lydiniais ir monetomis topografija. – *Lietuvos istorijos instituto darbai* 1, 181–228.
- Gudavičius E., Rimša E. 2004: Gediminaičių stulpai. – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 6, 476.
- Gumowski M. 1920: *Numizmatyka litewska wieków średnich*. Kraków.
- Gumowski M. 1930: Pieczęcie Książąt Litewskich. – *Ateneum Wileńskie* 7(3–4), 684–725.
- Hána J. 2003: *Pražské groše Václava IV. z let 1378–1419*. Plzeň: Vlastivědné muzeum dr. Karla Hostaše v Klatovech.
- Hutten-Czapski E. 1871: *Catalogue de la collection des médailles et monnaies Polonaises* 1. St. Petersburg–Cracovie.
- Ivanauskas E. 1995: *Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1390–1865 m.* Vilnius: Savastis.
- Ivanauskas E. 2001: *Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850*. Vilnius: Savastis.
- Ivanauskas E., Balčius M. 1994: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų*, Vilnius.
- Ivanauskas E., Douchis R. J. 1999: *Coins of Lithuania 1386–1707*. Vilnius–Columbia: Savastis.
- Jonynas I. 1930: Vytauto ženklas. – *Vairas* 6, 206–221.
- Jurgutis V. 1938: *Pinigai*. Kaunas.
- Jurgutis V. 1996: *Pinigai*. Vilnius: Mintis.
- Karys J. K. 1936: Lietuvos pinigai viduramžiais ir vėliau. – *Naujoji Romuva* 42, 817–821.
- Karys J. K. 1959: *Senovės lietuvių pinigai. Istorija ir numizmatika*. Bridgeport, Connecticut: Aukselis.
- Kiersnowski R. 1984: Najdawniejsze monety litewskie. – *Wiadomości numizmatyczne* 28(3–4), 129–173.
- Kopicki E. 1995: *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych* 1(1). Warszawa: Polskie towarzystwo numizmatyczne.
- Kotlar M. 1975: *Znaleziska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukraińskiej SRR. Materiały Wrocław*.
- Kuncevičius A., Aleksiejūnas V. 1992: Pirmosios Lietuviškos monetos ir plombos. – *Kultūros barai* 2, 67–69.
- Kvizikevičius L. 2001: Žemutinės Panemunės regiono miestelių numizmatinė medžiaga. – *Lietuvos archeologija* 21, 431–450.
- Luchtanas A. 1997: Pirmųjų lietuviškų monetų datavimas archeologijos duomenimis. – *Kultūros paminklai* 4, 53–60.
- Michelbertas M. 1988: Nauji darbai apie seniausias lietuviškas monetas. – *Lietuvos istorijos metraštis. 1987 metai*, 117–122.
- Michelbertas M. 1989: *Lietuvos numizmatikos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Michelbertas M. 1996: Paaksnių pilkapio tyrinėjimai. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*, 79–82.
- Narbutas T. 1998: *Lietuvių tautos istorija*. Vilnius: Mintis.
- Paszkwicz B. 2003: Between Centralisation and Fragmentation: Silesian Mints and Coinage in the Fifteenth Century. – *The Numismatic Chronicle*, 237–259.
- Radziwiłł W. 1869: *Catalogue des Monnaies et Médailles Polonaises composant le Cabinet numismatique de Son Altesse le Prince Guillaume Radziwiłł par C. F. Trachsel*. Berlin.
- Remecas E. 2003: *Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis (XIV a. pabaiga)*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Remecas E. 2004: Pirmosios oficialiai pripažinto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto monetos. – *Pinigų studijos* 3, 49–61.
- Rimša E. 2004: *Heraldika. Iš praeities į dabartį*. Vilnius: Versus Aureus.
- Ryszard A. 1880: *Spis 48 numizmatów ze zbioru A. Ryszarda, które skradzione we Lwowie 1880 r. zostały*. Kraków.
- Sajauskas S. 1990: Vytauto Didžiojo ženklas. – *Kultūros barai* 12, 56–58.
- Sajauskas S. 1992: Lietuvos numizmatika (XII–XV a.). – *Mokslas ir Lietuva* 1, 99–107.

- Sajauskas S. 2004: Pirmųjų Lietuvos didžiosios Kunigaikštystės monetų ypatybės. – *Pinigų studijos* 2, 79–93.
- Sajauskas S., Kaubrys D. 1993: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika*. Vilnius: Žaltvykslė.
- Skurvydaitė L. 2000: Lietuvos valdovo Vytauto titulatura: kada Vytautas ima tituluotis didžiuoju kunigaikščiu? – *Lietuvos istorijos studijos* 8, 9–19.
- Stronczyński K. 1885: *Dawne monety polskie dynastji Piastów i Jagiellonów* 3. Piotrków.
- Stupnicki J. 1850: *Denary koronne XIV. i XV. wieku*. Lwów.
- Svetikas E. 1995: Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinyuose. – *Lietuvos archeologija* 11, 117–151.
- Svetikas E. 2003: *Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. Monografija*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Tautavičius A. 1965: Papildomi duomenys apie naujus sidabro lydinių ir XIV a. II pusės–XV a. pradžios Lietuvos monetų radinius Lietuvos TSR teritorijoje. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* 1, A serija, 67–84.
- Tautavičius A. 2002: Monetos XIV–XVIII a. kapuose. – *Archaeologia Lituana* 3, 162–165.
- Teichmann A. 1884: Wiadomość o wykopalisku monet litewskich ze schyłku XIV i z początku XV wieku, pochodzącem z pod Berdyczowa, i uwagi krytyczne o tych monetach – *Zapiski numizmatyczne*, Kraków, 6–11.
- Terleckas V. 2002: Diskutuotini pagoniškos Lietuvos savų pinigų klausimai. – *Pinigų studijos* 1, 60–72.
- Tyszkiewicz E. 1845: O kilku nowo odkrytych monetach litewskich. – *Atheneum* 4(5), 5–22.
- Tyszkiewicz J. 1875: *Skorowidz monet Litewskich*. Warszawa.
- Vainilaitis V. 1992: Vilniaus senamiesčio Augustijonų g. 3 archeologiniai tyrimai. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais*, 63–65.
- Vaškėlis A., Balčiūnas D. 1998: 1996 metų kasinėjimai Kaune, Vilniaus gatvėje Nr. 5. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, 426–428.
- Wittig W. 1885: Kilka słów o „Wiadomość o wykopalisku monet litewskich ze schyłku XIV i z początku XV wieku, pochodzącem z pod Berdyczowem“ przez Alojzego Teichmana w Nr. 1 „Zapisków numizmatycznych“ skreślone. – *Zapiski numizmatyczne*, Kraków, 60–63.
- Wittig W. 1886: Jeszcze słów kilka z powodu wykopaliska monet litewskich z pod Berdyczowa ze schyłku XIV. i XV. wieku. – *Zapiski numizmatyczne*, Kraków, 133–135.
- Wittig W. 1894: Rec. kn. Kirmis M. Handbuch der polnischen Münzkunde–Posen, 1892. – *Kwartalnik Historyczny*, Lwów 8, 269–278.
- Žalnierius A. 1990: Kauno senamiesčio 24 kvartalo ir Vilniaus gatvės Nr. 22/24 sklypo archeologiniai tyrinėjimai. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, 168.
- Бекинтеев Ш. И. (Bektinejev) 1994: *Денежное обращение Великого княжества Литовского в XIII–XV в. в. Минск: В. Н. Милютин*.
- Ильин А. А. (Iljin) 1940: *Классификация русских удельных монет*. Ленинград.
- Кене В. (Köhne) 1853: Древние литовские монеты. – *Записки императорского археологического общества* 5(9), 108–112.
- Киркор А. К. (Kirkor) 1869: Монетное дело в Литве. – *Древности. Труды Московского археологического общества* 2(2), 87–119.
- Козубовский Г. (Kozubovskij) 1994: К проблеме хронологии и распространения древнейших литовских монет на Украине. – *Всероссийская нумизматическая конференция. 6–8 апреля 1994 г. Тезисы докладов*, Санкт-Петербург, 29–31.
- Козубовский Г. (Kozubovskij) 2002: Новые монетные находки XIV–XV вв. в г. Киеве. – *Десятая всероссийская нумизматическая конференция. Псков. 15–20 апреля 2002 г. Тезисы докладов и сообщений*, Москва, 114–115.
- Котляр Н. Ф. (Kotliar) 1967: О технике чеканки монет в Червонной Руси XIV–XV вв. – *Труды Государственного Эрмитажа* 9. *Нумизматика* 3. Ленинград, 92–101.
- Нудельман А. А. (Nudelmann) 1976: *Топография кладов и находок единичных монет*. Кишинев: Штиинца.
- Святикас Е. (Svetikas) 1996: Литовские монеты XIV–XV веков из средневековых могильников. – *Białoruś, Litwa, Polska, Ukraina wspólne dzieje pieniądza. Supraśl 20–22 X 1994. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej*, Warszawa, 81–83.
- Сінчук І. (Sinčuk) 1994: Питанняў больш, чым адказаў. – *Спадчына* 5, Мінск, 19–21.
- Федоров Г. Б. (Fedorov) 1949: Классификация литовских слитков и монет. – *Краткие сообщения Института истории материальной культуры* 29, 114–115.

Gauta 2005 m. gegužės mėn.

Priimta spaudai 2005 m. liepos mėn.

Summary

LAST COINS OF GRAND DUKE VYTAUTAS OF LITHUANIA

Eduardas Remecas

The paper deals with the coins of the Grand Duchy of Lithuania with columns on the obverse and a spearhead with a cross on the reverse (from 1949 they acquired a new conditional name of coins of type II). These coins have been known since 1841 and in scientific literature since 1850. They were mentioned by a number of authors; however their attribution and dating were highly differing. Some authors attributed the coins to the period of pagan GDL (until 1386–1387), others related them to the Catholic territory only. The attribution of the coins ranged from Gediminas to Jogaila and Vytautas of the GDL, they were dated the 14th–15th c. c. In recent years, the coins were attributable either to Duke Kęstutis or Vytautas of the GDL.

The paper introduces to the previously known and new findings of these coins (the coins found in Lithuania are presented in the Attachment). Based on the most recent archaeological (treasures, ancient graves and single finds), heraldic and sphragistic, historical, metrological and technological as well as numismatic data, the attribution of the coins to Duke Kęstutis is denied and the attribution of the coins bearing a spearhead with a cross to Grand Duke Vytautas of Lithuania as well as their likely dating ca. 1411–1430 is substantiated.

Based on sphragistic and GDL data on Vytautas' titles, the symbols featured on the coin are identifiable as referring to Vytautas (the columns), Duke of Trakai (a spearhead) and Luck (a cross).

The average weight of the coins is 0.25–0.30 g; they were struck from 7–8 lot silver. The coins could have been equal to 1/12 of the Prague groat in value. This coin was conditionally referred to as denarius.

For striking the coins, a new technique was used for the first time in the GDL: the dies were made by punches. The place of striking of the coins undoubtedly was the capital of the GDL, Vilnius.